

IRODALOM

Magyar Képzőművészek Lexikona. Irták: dr. *Szendrei János* és *Szentiványi Gyula*. I. kötet: Abádi—Günthier. Szeged, 1914. 8-rétű XXI+616 lap.

Rég éreztük e mű szükségét. Száz éves törekvés valósult meg általa. Örvendetes esemény, hogy irodalmunk gazdagabb lett vele. Az előszó bővön és értékesen megismertet a Lexikon előzményeivel, módszerével és alapelveivel. A kötet végén levő kimutatás szerint a XII. századtól a XX-ig 2953 művész nevét találjuk benne. Mindenikről rövid, lényeges, tömör életrajzi adatok, munkásságuk, s a kinnél lehetséges volt, műveik jellemzése és felsorolása olvasható. Végül kiegészíti ezt egy olyan széleskörű és jó bibliografiai repertorium, a mely a teljes magyar művészettörténeti irodalmat felöleli s pontossága és részletessége megbecsülhetetlen.

A mű teljességének természetesen vannak hiányai, de ezek a csak a magyar művészettörténeti irodalom hiányának következményei. Így meg vagyunk győződve, hogy bár a Lexikonban az ötvösök vannak a legnagyobb számmal képviselve (az I. kötetben pl. 905 van), az ötvösirodalom hiányossága miatt a magyarországi ötvösöknek alig kétharmada ha benne lesz a Lexikonban, pedig a szerkesztők az ötvöslegényeket is fölvtették. A további kutatások, melyeknek különben éppen a Lexikon rendkívül értékes segítő eszköze lesz, kétségkívül rengeteg új nevet fognak fölvetni. Meg kell adni, hogy mindazt, ami eddig ismeretes, a lehető teljességgel találjuk meg, ki kell emelnünk azt a lelkiismeretes pontosságot, mely éppen az ötvösöknél a legkisebb jellemző körülményre is kiterjed. A kötet egész ötvösnévanyagának erdélyi anyaga igen bő. Legalább harmadrésze kolozsvári, brassói és nagyszebeni.

Néhány erdélyi képzőművészre pótlásul, vagy kiigazításul egy-két apró adatot megjegyzünk. *Asztalos Lőrincz* kolozsvári mennyezetfestő tulajdonképpen *Umling Lőrincz* asztalos és hasonló nevű fia volt. A Kalotaszegen több faluban fennmaradt műveiket már Jankó János említi a Kalotaszegről írott néprajzi tanulmányában. Kevés adat található reá a kolozsvári asztalos czéhnek az Erd. Nemzeti Múzeumban őrzött könyveiben is. *Boér Márton*

festőnek számos képe van az erdélyi főúri családoknál. Aranka György képe tőle az Erd. Múzeum könyvtárában, Aranka nejeé Marosvásárhelyt magántulajdonban van. *Butzi* Kristóf harangöntő művei közé tartozik a Lexikon által említett kolozsvári harangon kívül a mezőpagozsai ref. egyház kis harangja. *Fodor* Jakab nem volt mennyezetfestő. Nem festette, hanem festítette, azaz csináltatta a várfalvi unitárius templom mennyezetét s nem 1627-ben, hanem 1672-ben. Itt a tévedés oka nyilván a Pesti Hírlapból való idézés, mely cikkét — talán sajtóhibával — a kolozsvári lapokból vette át. *Gáli* István festő neve helyesen *Gáti*. *Bodor* Péter építő és mechanikusnál a repertóriumából kimaradt Ifj. Biás Istvánnak Bodorról írott cikke. A Lexikon által idézett Marosvásárhelyi Lexikon is abból merített.

A lexikon nagyon értékes munka. Minden bizonynyal új lendületet ad a művészettörténeti kutatásoknak s kitűnő repertóriumával nagy szolgálatot tesz mindenkinek, aki e tárgykörben dolgozik. Művészeti munkához méltó szép és gondos nyomása Endrényi Imre szegedi nyomdájának válik dicséretére.

(Kolozsvár.)

Kelemen Lajos.

Voinovich Géza: *Madách Imre és Az ember tragédiája.*

Kiadja a Kisaludytársaság. Budapest. Franklin 1914. 8-rétű 594 lap.

Voinovich Madách-monografiája érezhető hiányt pótol: a tulságosan gazdagnak épen nem mondható Madách irodalomban Palágyi művén kívül inkább csak részlet munkálatokkal találkozunk. Palágyi műve pedig minden érdekessége mellett is sok tekintetben vázlatos s épen legkihívóbb tételeinek megbizonyításában szűkszavú. Más fogyatékoság is tapasztalható — kivált a régibb — Madách-irodalom termékeinél: alig vagy egyáltalán nem vették, némelyik nem is vehette figyelembe Madáchnak többi drámáját és elég nagyszámú lírai költeményét. Voinovich művének is lényeges része a főműnek, Az ember tragédiájának elemzése és magyarázata. Csakhogy e cél megvalósíthatása érdekében elmondja a költő életrajzát, ismerteti egész drámaírói tevékenységét s egész (kiadott vagy ismeretlen) lírai költészetét. Így hát Voinovich művét teljes monografiának tekintetjük s mint ilyent — az elsőnek is. S Voinovich művének legfőbb érdeméül épen ezt a módszeres eljárást tekintjük, azt t. i., hogy sem az életrajz elbeszélése, sem a többi drámák ismertetése, sem lírájának elemzése közben egy pillanatra sem tűnik el szemé elől a főcél: Az ember tragédiájának megértése, megmagyarázása. Érezzük, hogy minden mondani valója erre az egyre irányul, annak az előkészítése. Érezzük annál inkább, mert a hol a főművel kapcsolódás lelki élmények alapján lehetséges, ott e kapcsolatot maga az író is leszögi. E módszernek az egész művön keresztül következetes meg-

valósítása mindenesetre kiváló írói jelesség. Ehhez veendő még az a kedvező körülmény is, hogy nem egy helyt ismeretlen adatot közölhet s ki nem adott műből idézve támogathatja elbeszélését.

E módszeres érdemhez tartalmi jelességek is járulnak. Madách lírájának minden eddiginél behatóbb és talpraesettebb összefoglaló ismertetése. Pontos és kimerítő ismertetést kapunk arról is, hogy mi szerepe volt Arany Jánosnak Az ember tragédiája napfényre hozatalában és elismertetésében. Hasonlókép érdem szerint méltatja Az ember tragédiájának két kiváló terjesztőjét, a festő Zichy Mihályt s a műfordító báró Dóczy Lajost. És ez helyén való is. A benső érdem és Arany után kettejüknek köszönhető első sorban Az ember tragédiájának általános elterjedtsége. Az a figyelmeztetés is ugyancsak tárgyyszerű, hogy Madách művében nem kell színszerűséget keresni; Az ember tragédiája a színpadról nem nyújtja azt az igazi műélvezetet, mit olvasás közben nyerhetünk (251. l.).

Fődolog azonban mindenesetre Az ember tragédiájának magyarázata. Madách Voinovich szerint azt tanítja: hogy az ember és az emberiség élete szakadatlan küzdelem, melyre ereje s a hivatás szava ösztönzi; jutalma az emberiségre nézve a haladás s az egyes küzdő emberre pedig a szerelmi és családi boldogság s önérzete. Az egyéni szűk élet beletorkollik az emberiség életébe, a véges ember a végtelenség részesévé válik, a teremtés folytatójává, a ki égi szikrát hord magában; kiapadhatatlan bízalom benső hangja ösztönzi előre, mely az égi kegyelem s a halhatatlanság reményével biztatja. Ebben a tanulásban egyesülnek a mennyei és földi jelenetek (432—33. l.).

Távol áll tőlem, hogy egy egész nagy monografiának végső eredményét egy-két szóval megczáfolhatónak tekintsem. Inkább elfogadom Voinovich magyarázatát annál is inkább, mert okfejtése eleven és lebilincselő. De kételyeim, kérdéseim mégis vannak és maradnak az ő álláspontjának megismerése után is. Ha csakugyan azt tanítaná Madách, a mit Voinovich vél, vajjon tragédia volna-e műve? s épen *az ember* tragédiája? Olyan optimisztikus magyarázó alap gondolata, mint a milyent Voinovich Az ember tragédiájának talál, csak eposznak s nem drámának lehet. Hiányoznék Az ember tragédiájából a drámai, a tragikus mozzanat. Pedig hogy ez ott van, minden magyarázó érezte, némelyik (pl. Erdélyi) tán kelletnél inkább. Voinovich felfogásából a tragikus mozzanat mintha kiesett volna. Voinovich úgy látja, hogy Az ember tragédiája szerint *van* jutalma a nemes kebelnek, halad az emberiség s nem e szűk határu lét — mindenünk. Pedig Az ember tragédiájában, a legutolsó mozzanatokban is, éppen ez a kérdés az égető, a szivetemesztő probléma. Madách *azt* sehohsem állítja. Hisz maga Voinovich is megjegyzi, hogy Madách a haladás megváltó szavát csak kimondja, de szemléltetni nem tudja (417. l.). A tragikus mozzanat épen az, hogy a jutalom sohasem megfelelő s mégis küzdenünk kell, mintha bizonyossággal elvonnók a jutalmat. Értelem — Lucifer tagadja a jutalmat s minthogy értelmességünk uralkodik rajtunk, mi a jutalmat nem igen hisszük el. *Am hisszük*, hogy lesz jutalom. S e sejtelmes hit enyhíti el tragédiánkat.

Mert — s ebben egyetértünk Voinovichcsal — Madách csakugyan nem tanítja azt, hogy a jutalom elmarad, hogy az emberiség malomban tapos s a föld rögéhez van kapcsolva léte. Nem peszsimisztikus végződésű műve. De a Voinovich magyarázatának optimizmusa is hiányzik művéből.

A részletező elemzésnél is több helyt akad nagyon is vitatható állítása. Így pl. Voinovich szerint az egyes színekben Madách a korcsakok uralkodó eszméit akarta rajzolni s nem egyes hősök tragédiáit (267 l.). Itt is elhalványul a mű drámai jellege. Felfogásunk szerint éppen a tragikus hősök sorsa a fő; az, hogy a szép eszme és gondolat konkretizálva fonákul üt ki az egyesre nézve. Ádámnak minden gondolata tulságba csap, mondja másutt (284 l.). Dehogy. Inkább azt mondhatnók, hogy a legtökéletesebb eszme sem nyugtatja meg lelkét a felől, hogy van jutalma a nemes kebelnek stb. Ádám nem túloz, csak tragédiát szenved át.

Ismételjük, hogy sok helyen nem vág össze felfogásunk Voinovichével. De el kell ismerni, hogy Voinovich sok tudással s egyenletes előadásával, szerető elmélyedésével Az ember tragédiájának hivatott magyarázójává vált s tanulmánya sok tekintetben alapvető, másutt végérvényesnek vehető magyarázatot nyújt. Irodalmunknak nyeresége. Kár, hogy a Madách-irodalom legtöbb termékéről csak úgy félvállról beszél s hogy az irodalom összeállításában a Hellebrandt-féle repertórium adatain túlra nem terjedt ki figyelme.

(Szászváros.)

Dr. Kristóf György.

1914. Regény. Irta Újhelyi Nándor. Budapest, 1915. Athenaeum 8 r. 295. l. Ára 3 kor. 60 fillér.

Ez a regény 1915 legelején jelent meg, mikor már a végzetes 1914 év a kalandárium szerint a múltté lett. Úgy emlékezem, hogy sem megjelenésekor, sem azután nem méltatták úgy, mint megérdemelte volna. Ha csakugyan így van, illő, hogy foglalkozunk vele, ha nem volna így, megérdemli, hogy újra szóba hozzassék. Háborús irodalmunk nem gazdag efféle termékekben, inkább a krónikás mint az alkotó irány felé hajlik. Igaz, hogy a jelen még forrongásban van, a háború, fájdalom még dühöng, de legalább e regény tanúsága szerint, háttérül, keretül, motivumul és anyagul már kínálkozhat az alakító és elmélkedő író számára. Újhelyi így tekinti az 1914-ben kiütött világháborút. Van egy szerelmi története, mely a háború folyamán és hozzá tehetjük, a háború hatása alatt fejlődik és nyeri befefezését. E történet majdnem mindennapos, de a hogyan a háború fejleszti és alakítja, már kiválik a mindennapi élet szürkeségéből. Hőse, Uthy István, a huszadik század embere, átitatva mindazzal, a mit a modern analitikus gondolkodás, a finomított műveltség és az egyéniség előretörése az újkor embere számára kieszelt.

Tanulmányai, nevelkedése, életmódja, gondolkodása szerint új ember, világfi és bölcselő egy személyben, kit azonban kutató szelleme és romlatlan ösztöne magával és környezetével ellentétekbe ragad és ellentéteken ragad keresztül. A regény elején az egyéniség fanatikusa, a regény végén az összeség tagjának érzi magát, a nemzetköziség áráján úszó világfi ábrándjaiból és henye okoskodásaiból a magyar haza védelmére szóló, tettekész, cselekvésre vágyó katona válik; az érzéki szerelem és a könnyű élet tisztelője és gyakorlója, a meghitt, lelki érzelem és a felelősség katonájává válik. Az átalakulás talán nem történnék meg ilyen hirtelen, ha normális idők járnának, de megtörténhet egy olyan őszön, mint a háborús 1914 év össze volt. A lelki fejlődés rajza e regénynek legnagyobb érdeme s erre az író szerencsés ösztönnel használja a háborút, mely a távolból mindjobban közeleg és közelgésében mind több és nyomós eseményt, hangulatot és színt hoz magával. Minden új vonás, a mivel a háború a megszokott élet képét gazdagítja, minden új esemény, a mely ez életet magát színezi, alakítja, változtatja és fölforgatja, alkalmat, okot szolgáltat a regény hősenek elmélkedésre és fejlődésre.

A háború e regénynek nem pusztán háttere és matériája, hanem mintegy cselekvő részesse, mondhatnám, a színpalack mögé rejtett személye. Az előtérben folyó mesét a háttérül szolgáló társadalom rajza és a háború története alakítja, szövi, fejleszti. A háborúnak egy egyénre, mint típusra, gyakorolt hatása szinte észrevétlenül terjed ki az egész társadalom felett. A romlott béke idejének fásultsága a tisztító harc tüzeiben való elégésre van szánva, a henye és önző társadalomra a munkás és áldozatra kész új élet föladata vár, a nemzetközi elsímulás áfiuma helyére a nemzeti érzés lángja gyúl. Az átalakuló egyén világa is átalakul s a könnyező társadalomra is új szellem és fölfogás kényszere nehezkedik. Így van-e valóban? A regény háttérül szolgáló társadalom rajzában következetesen nincs ugyan benne, de benne van Uthynak erős alanyiségában s abban a módban, a hogyan érdeklődésünk teljesen reá irányul és benne öszpontosul.

A regény témája magasan kiemelkedik az egész háborús irodalomból, mely megszokta már, hogy a mindennap uszályát hordozza vagy azon üljön. E gondolat kínó a regényből és az olvasót szinte teljesen eltölti. Úgy látszik ez töltötte el az író is s ez lehet az oka annak, hogy a regény műgondja ellen igen sok kifogást lehetne emelni.

Bármilyen kicsinyesnek lássék is, a nyelv, az előadási mód és a helyzetrajz fogyatékoságát nem lehet eléggé hangoztatni. Az idegen

szavak tobzódását talán még el lehetne nézni, ha nyelve egyébként tiszta, szabatos és magyaros volna. Hanem a mit jelzői megválogatásában, kifejezései magyartalanságában, az igekötők használatában, a szóvonzat törvényei kifogatásában, egyes szavak értelmi áttételében vagy helytelen alkalmazásában elkövet, elegendő lenne arra, hogy egy kezdő korrektort kihozzon a sodrából. Ennyit nyelvről. Pongyolasága, örökös elemző, magyarázó, bizonyító előadása, eufuizmus, gyakran negéde, igen sokszor szeszélye stilusának egyenlőtlenséget, vontatottságot, hogy ne mondjuk unalmasságot, lazaságot és erőltetettséget kölcsönöz. Ezt az irodalmi nyelvet és előadást eléggé megszokhattuk volna már a törzsasztalok hallgatásában és az újság olvasásában, fiatalosnak és menthetőnek, — de nem elfogadhatónak — találnók ott, vagy itt, de nem tudjuk megszokni az — irodalomban. Az írónak talán szüksége van arra, hogy a főváros és társadalma rajzához egyes tételeket hosszasan vitasson, egyes alakokat föl-vonultasson, egyes jeleneteket elének állítson, de a regénynek ezek közül sokra nem volt szüksége. A regény műalkotás, melynek törvényeit még annak is szeme előtt kell tartania, a ki mereven vitatja az egyéniség jogát és szabadságát. Ha kiemeltük, hogy Újhelyi a háborút úgyszólván cselekvő személyként állítja a regény szerkezetébe, nem hallgatjuk el, hogy a helyzetek és fölfogás rajzához, vagy magyarázatához kellenél több henye szereplőt és a szükségesnél terjedősebb fejtegetést illeszt regényébe. E személyek jönnek és mennek, alig lendítenek valamit a mesén, e kitérések pedig alig igazolhatók a műnek szerkezete vagy a művészi alkata szempontjából.

Szeretném, ha meg tudtam volna értetni, hogy a regény lelkét, célját és szülemő gondolatát, művészibb formában, érettebb, magyarság tekintetében kifogástalan előadásban óhajtottam volna olvasni és élvezni. Szeretném, ha az író eléggé dicsértem volna abban, a mi őt kora és köre fölé emelte, a gondolat megelevenítésében, a jellem fejlődése rajzában és kevés szóval kellene lelkére kötnöm, hogy a nyelv, az előadás és a belső szerkezet nem másodrendű tényező az irodalomban.

(Kolozsvár.)

— rd —